

Tehnike kontrole indirektnim metodama

Techniques of control by indirect methods

Slavko Lošić, Borjanka Đerić, Univerzitet Sinergija Bijeljina

Apstrakt: Obavljajući svoje poslovne aktivnosti kompanije ispunjavaju i svoju društvenu odgovornost, odnosno ispunjavaju dva osnovna zahtjeva: ekonomski (ostvarivanje profita) i pravni (poštovanje pravnog nacionalnog poretka zemlje u kojoj posluju). Uspješne kompanije doprinose ukupnom razvoju zemlje kroz zapošljavanje stanovništva, plaćanje poreza državi, proizvodnju proizvoda i usluga za zadovoljavanje pojedinačnih, opštih i zajedničkih potreba, razvoj drugih privrednih društava itd. Iz navedenih razloga država (vlada) je izuzetno zainteresovana za praćenje poslovnih aktivnosti kompanija i uspostavljanje adekvatnih kontrolnih mehanizama. Kontrole mogu biti: direktne i indirektno.

Direktne metode podrazumijevaju verifikaciju stavki prihoda i rashoda koje utiču na poreske obaveze poreskog obveznika, a primjenjuju se kod poreskih obveznika koji imaju relevantne poslovne knjige i adekvatne interne kontrole.

Indirektno metode podrazumijevaju obezbjeđenje neoborivih dokaza o ostvarenim prihodima i rashodima kompanije. Njihovim poređenjem (provjeravanjem) sa prikazanim u poreskoj prijavi, utvrđuje se dali su prikazana sva sredstva koja prate nastale finansijske aktivnosti. Predmet ovog rada će biti upravo indirektno metode i njihova upotreba u kontroli poreskih obveznika.

Ključne riječi: kompanije, poslovne aktivnosti, kontrole, direktne metode, indirektno metode.

Abstract: While running their businesses, companies fulfil their social responsibility as well, i.e. they fulfil two basic requests: economic (realizing profit) and legal (complying with legal national system of the country where they are running business). Successful companies contribute to the overall development of society by employment of population, paying taxes to state, production of goods and services aimed at fulfilling individual, general and mutual needs, development of other companies etc. For all these reasons, the state (government) is crucially interested in monitoring business activities of companies, and establishing adequate mechanisms of control. Control can be direct and indirect.

Direct methods imply verification of income and outcome entries which affect legal, i.e. tax obligations, and refer to tax payers which have relevant books of business and adequate internal control.

Indirect methods imply giving irrefutable proof of reached income and outcome of a company. Their comparison (control) to those shown in tax application affirm if all the assets following incurred financial activities are being shown.

The subject of this paper are exactly those indirect methods and their use in tax payers' control.

Key words: companies, business activities, control, direct methods, indirect methods.

1. UVOD

Uspješne kompanije doprinose ukupnom razvoju zemlje u kojoj obavljaju svoje poslovanje. Doprinos ukupnom razvoju ogleda se kroz zapošljavanje stanovništva, plaćanje poreza državi, proizvodnju proizvoda i usluga, razvoj novih tehnologija, razvoj drugih privrednih društava itd. Zbog tih razloga država (vlada) je izuzetno zainteresovana za praćenje poslovnih aktivnosti kompanija i uspostavljanje adekvatnih kontrolnih mehanizama. Kontrole od strane poreskih organa u postupku utvrđivanja poreskih obaveza mogu biti: direktne i indirektno.

Direktno metode podrazumijevaju verifikaciju stavki prihoda i rashoda koje utiču na poreske obaveze poreskog obveznika, a primjenjuju se kod poreskih obveznika koji imaju relevantne poslovne knjige i adekvatne interne kontrole.

Indirektno metode podrazumijevaju obezbjeđenje neoborivih dokaza o ostvarenim prihodima i rashodima poreskog obveznika. U poreskom postupku utvrđuju se činjenice na osnovu dokaza sa kojima poreski organ raspolaze. Dokazi se prikupljaju permanentno tokom cijele godine kako od poreskog obveznika tako i od trećih lica, iskaza svjedoka, nalaza i mišljenja vještaka, uviđaja i svako drugo dokazno sredstvo o imovini i obavezama poreskog obveznika na osnovu kojeg se činjenice mogu utvrditi. Zahvaljujući razvoju informacionih i komunikacionih tehnologija, njihovoj mobilnosti i dostupnosti, informacioni sistemi su se integrisali u svakodnevne aktivnosti praćenja i prikupljanja dokaza o aktivnostima poreskih obveznika, da se bez njih nebi mogli ni zamisliti načini na koji bi se ovi poslovi izvršavali. Poređenjem (provjeravanjem) prikupljenih dokaza sa prikazanim u poreskoj prijavi, utvrđuje se dali su prikazana sva sredstva koja prate nastale finansijske aktivnosti poreskog obveznika. Pravilo je da se Poreski organ prvo oslanja na poresku prijavu, poslovne evidencije i račune koje je dobio od poreskog obveznika, što predstavlja direktne metode kontrole. Međutim, u slučaju kada dobije neprihvatljive ili nikakve prijave i evidencije, a na osnovu prikupljenih dokaza i indicija raspolaze drugačijim činjenicama, treba da razmatra primjenu indirektnih metoda. U korišćenju indirektnih metoda potrebno je više vremena da se za datu poslovnu aktivnost proračuna i utvrdi ostvareni prihod ili dobit (profit) obračunskog perioda. Zbog toga je potrebno da se pažljivo izabre odgovarajuće vrijeme i slučaj na kojem će se primjenjivati ove metode. Ne bi bilo produktivno trošiti vrijeme na sprovođenje ekstenzivnih analiza za beznačajane stavke koje će pokazati minimalnu razliku u odnosu na dohodak naveden u poreskoj prijavi. Ovakav pristup bi učinio kontrolu neproduktivnom u smislu direktnih poreskih efekata korekcije poreza. Indirektno metode treba primijeniti u onim slučajevima u kojima će se to najviše isplatiti, odnosno koja će rezultirati značajnim korekcijama poreskih obaveza i istovremeno djelovati preventivno i upozoravajuće na ostale poreske

obveznike. Najčešće korišćene i uobičajene indirektno metode kontrole, u prvom redu u SAD, su: Gotovinska T analiza, Metoda bankovnih depozita, Metoda neto vrijednosti, Metoda izvora i upotrebe sredstava i dr.¹ [1]. U ovom radu ćemo obraditi Indirektno metode kontrole i njihovu upotrebu u kontroli poreskih obveznika kao i zakonski osnov za primjenu indirektnih metoda kontrole u BiH i Republici Srpskoj.

2. INDIREKTNE METODE KONTROLE

Indirektno metode kontrole obuhvataju utvrđivanje poreskih obaveza putem analize finansijskih pitanja poreskih obveznika koristeći informacije iz serije izvora, pored poreskih prijava, formalnih knjiga i drugih podataka poreskih obveznika, informacije od trećih lica, iskaza svjedoka, nalaza i mišljenja vještaka, uviđaja i svako drugo dokazno sredstvo na osnovu kojeg se činjenice mogu utvrditi. Dokazi se prikupljaju permanentno tokom cijele godine. Indirektno metode kontrole se koriste kada:

- knjige i evidencije obveznika ne postoje ili su nepotpune i neprecizne, ne odražavaju u potpunosti i precizno finansijske poslove poreskog obveznika ili
- postoji osnovana sumnja u manje prijavljene prihode.

Korišćenjem indirektnih metoda potrebno je više vremena da se za datu poslovnu aktivnost utvrdi ostvareni prihod ili dobit (profit) obračunskog perioda. Indirektno metode treba primijeniti u onim slučajevima u kojima će se to najviše isplatiti. Neproduktivno je trošiti vrijeme na analizu beznačajnih stavki koje će pokazati minimalnu razliku u odnosu na dohodak naveden u poreskoj prijavi. Najčešće korišćene Indirektno metode kontrole od strane Poreske administracije SAD su: Gotovinska T analiza, Metoda bankovnih depozita, Metoda neto vrijednosti, Metoda izvora i upotrebe sredstava i dr.

Gotovinska T analiza - je jednostavna metoda za određivanje iznosa gotovine i gotovinskih izdataka poreskog obveznika. Naziva se Gotovinska "T" analiza jer se na radnom papiru nacrtalo slovo "T" gdje se na lijevoj strani slova "T" unose svi izvori sredstava – "potraživanja", a na desnoj strani svi izdaci – "zaduženja". Kada je ukupan iznos na lijevoj strani veći od iznosa na desnoj strani to bi značilo da su prilivi bili veći od odliva. Ukoliko je ukupan iznos na desnoj strani veći od ukupnog iznosa na lijevoj strani to bi značilo da su odlivi koje je poreski obveznik imao premašili prilive. U tom slučaju treba istražiti iz kojih sredstava (izvora) je izmiren višak odliva gotovine i dali ta sredstva predstavljaju prihod poreskog obveznika (mogući neprijavljeni prihod). Gotovinska T analiza se sastavlja preliminarno na osnovu svih raspoloživih informacija iz svih izvora prije stupanja u kontakt sa poreskim obveznikom i prije početka kontrole, a revidira se kako kontrola odmiče u skladu sa dokumentovanim podacima.

Metoda bankovnih depozita - predstavlja metodu koja je najprimjerenija i koja se najviše koristi u kontroli poreskih obveznika koji većinu svojih prihoda deponuju a troškove plaćaju čekom. Koristi se za provjeru poreskog obveznika kada mu "knjige i registri izgledaju tačni", a potrebno je potvrditi tu tačnost ili ispitati postojanje neprijavljenog prihoda. Izračunavanje Bruto primanja po obrascu Metode bankovnih depozita:

Ukupni depoziti – neoporezivi depoziti i stavke = Neto depoziti od oporezivih primanja

Neto depoziti od oporezivih primanja + gotovinski izdaci + povećanje zaliha gotov. = Bruto primanja

Bruto primanja – Bruto primanja (prijavljena) = Manje prijavljena Bruto primanja

Ova metoda se koristi kod ispitivanja i prihoda i rashoda bez analize pojedinih računa u poslovnim knjigama. Ona će pokazati dodatni Bruto prihod u iznosu više prikazanih izdataka od strane obveznika upravo za taj iznos više prikazanih izdataka.

Metoda neto vrijednosti - ovom metodom, prihod se utvrđuje određivanjem promjene u neto vrijednosti imovine od početka do kraja godine. Usklađivanjem neto vrijednosti dolazi se do ispravljenog usklađenog bruto prihoda. Termin "usklađeni bruto prihod" se definiše kao ukupni oporezivi prihod iz svih izvora prije odbitka zakonskih olakšica. Uporedbom usklađenog bruto prihoda sa prijavljenim u poreskoj prijavi dobije se eventualno manje prijavljeni prihod. Ova metoda se najviše koristi u slučajevima utvrđivanja poreskih utaja, u kontrolama koje obuhvataju periode od dvije i više godina, u nedostatku ili neodgovarajućem vođenju poslovnih knjiga. Izračunavanje neto vrijednosti se zasniva na osnovnoj računovodstvenoj formuli:

Imovina – Obaveze = Neto vrijednost

Od utvrđene neto vrijednosti na kraju godine oduzima se neto vrijednost sa početka godine. Povećanje neto vrijednosti je ukupni neto godišnji prihod. Njegovim usklađivanjem dobije se usklađeni bruto prihod:

Usklađeni bruto prihod = Neto godišnji prihod + rashodi i gubici kao poreski nepriznat odbitak – neoporezivi prihod i poreski odbici koji nisu rezultat finansijskih transakcija

- rashodi i gubici kao poreski nepriznat odbitak su npr: lični životni troškovi (zakup, režije, namirnice, odjeća, usluge popravki...), pokloni, gubici ostvareni prodajom imovine i sl.
- neoporezivi prihodi i poreski odbici koji nisu rezultat finansijskih transakcija su npr: amortizacija, ...

Na ovom mjestu napominjemo da je prilikom utvrđivanja neto vrijednosti potrebno koristiti istu metodu koju je obveznik koristio prilikom sastavljanja poreske prijave (metod nastanka poslovnog događaja ili gotovinski metod). Metoda upotrebe i izvora sredstava je varijacija Metode neto vrijednosti. Ona utvrđuje promjenu neto vrijednosti nastale u toku godine, unosom neto promjena na račune imovine i obaveza. Usklađeni bruto prihod se utvrđuje sa istim usklađivanjima kao kod Metode neto vrijednosti.

3. ZAKONSKI OSNOV ZA PRIMJENU INDIREKTNIH METODA KONTROLE U BIH I RS

Zakonski osnov za primjenu indirektnih metoda kontrole na primjeru BiH ili Republike Srpske propisan je, npr: Zakonom o upravi za indirektno oporezivanje ("Službeni glasnik BiH" broj 89/05), član 7.[2] ili Pravilnikom o kontroli indirektnih poreza ("Službeni glasnik BiH" broj 03/06) član 24. [3]. U Republici Srpskoj zakonski osnov za primjenu Indirektnih metoda kontrole propisan je Zakonom o poreskoj upravi (Službeni glasnik RS" broj 51/01 – 34/09) član 84 [4], odnosno u

¹ Ministarstvo finansija SAD - Kancelarija za tehničku pomoć i Ministarstvo finansija Republike Srpske, Poreska uprava; *Indirektno metode kontrole*, Seminarski materijal, Banja Luka, maj 2003.

Zakonu o poreskom postupku Republike Srpske ("Službeni glasnik RS" broj 102/11 – 44/16) član 19[5].

U nastavku teksta dajemo kratke izvode navedenih zakonskih odredbi:

“Član 7. Zakona o upravi za indirektno oporezivanje:

(1) U okviru prava i dužnosti predviđenih zakonom, Uprava za indirektno oporezivanje je nadležna da:

e) utvrđuje poresku osnovicu i poresku obavezu obveznika indirektnih poreza na osnovu poreskih prijava, isprava, poslovnih knjiga, evidencija obveznika i drugih dokaza, **uključujući i primjenu indirektnih metoda dokazivanja**”, ...

Član 24. Pravilnika o kontroli indirektnih poreza:

(2) Ako se poreska obaveza ne može utvrditi na osnovu knjigovodstvenih evidencija obveznika, poreska obaveza se utvrđuje na osnovu raspoložive dokumentacije i **primjenom indirektno procjene poreske obaveze**”,² [6]...

Član 19. Zakona o poreskom postupku Republike Srpske

(1) Činjenice u poreskom postupku utvrđuju se na osnovu dokaza.

(2) Kao dokazno sredstvo u poreskom postupku mogu se upotrijebiti poreska prijava, poslovne knjige I evidencije, računovodstveni iskazi, poslovna dokumentacija I druge isprave I informacije kojima raspolaže Poreska uprava, koje su prikupljene od poreskog obveznika ili trećih lica, iskaz svjedoka, nalaz I mišljenje vještaka, uviđaj I svako drugo dokazno sredstvo na osnovu kojeg se činjenice mogu utvrditi.

(3) **Službeno lice koje vodi poreski postupak samostalno odlučuje koje će se činjenice u postupku utvrđivati i kojim dokaznim sredstvima**, vodeći računa o ekonomičnosti i efikasnosti samog postupka.

(4) O izvođenju dokaza sastavlja se zapisnik koji čini sastavni dio zapisnika o poreskoj kontroli.

Član 19a. Zakona o poreskom postupku Republike Srpske

(1) U slučaju da se činjenice na osnovu kojih se utvrđuje poreska osnovica ne mogu utvrditi dokaznim sredstvima iz člana 19. ovog zakona, Poreska uprava može utvrditi poresku osnovicu procjenom.

(2) Poreska uprava po slobodnoj ocjeni, a vodeći računa o efikasnosti i efektivnosti postupka, odlučuje koji će način ili više njih koristiti za procjenu poreske osnovice ...

Članom 19c. detaljno je propisan način utvrđivanja poreske osnovice procjenom kao razlika između vrijednosti imovine poreskog obveznika na kraju i na početku kalendarske godine („Metoda neto vrijednosti“):

(1) utvrđivanje poreske osnovice procjenom koristi se kod utvrđivanja osnovice poreza na dohodak, **kao razlika između**

vrijednosti imovine poreskog obveznika na kraju i na početku kalendarske godine umanjena za iznos prijavljenog dohotka i za vrijednost imovine pribavljene sredstvima stečenim nasljeđem, poklonom ili na drugi zakonit besteretan način, kao i za iznos prihoda koji podliježu oporezivanju porezom na dohodak, a koji ne ulaze u oporezivanje godišnjim porezom na dohodak, za koju taj poreski obveznik, odnosno drugo lice ističe i o tome pruži odgovarajuće materijalne dokaze.

(2) Imovinu iz stava 1. ovog člana čine:

a) nepokretnosti (stan, kuća, poslovna zgrada i prostorije, garaža, zemljište i slično),

b) akcije i udjeli u pravnom licu,

v) oprema za obavljanje samostalne djelatnosti,

g) motorna vozila, plovni objekti i vazduhoplovi,

d) štedni uložci i gotov novac i

đ) druga imovinska prava.

(3) Vrijednost imovine na početku kalendarske godine čini zbir ukupne vrijednosti imovine na dan 1. januara kalendarske godine.

(4) Vrijednost imovine na kraju kalendarske godine čini zbir ukupne vrijednosti imovine sa stanjem na dan 31. decembra kalendarske godine, uvećana za vrijednost imovine utvrđenu od Poreske uprave, koja je u kalendarskoj godini stečena teretno i otuđena teretno ili besteretno, kao i za sredstva koja je poreski obveznik upotrijebio za kupovinu imovine, na ime trećih lica u kalendarskoj godini.

(5) Ukoliko poreski obveznik, odnosno drugo lice ističe da su određena imovina, odnosno sredstva stečena nasljeđem, poklonom ili na drugi zakonit besteretan način, dužni su da o tome pruže odgovarajuće materijalne dokaze.

(6) Poreska osnovica utvrđena u skladu sa ovim članom predstavlja neprijavljeni prihod.

(7) Neprijavljeni prihod oporezuje se kao ostali prihodi, u skladu sa zakonom kojim se uređuje porez na dohodak, bez priznavanja normiranih troškova.

4. ZAKLJUČAK

Indirektno metode kontrole obezbjeđuju poreskom organu veoma korisne alate za određivanje tačnosti poreske prijave. Primjenjuju se kada poreski organ raspolaže sa drugačijim dokaznim sredstvima o imovini i obavezama poreskog obveznika od onih koje je on prijavio, odnosno, kada podaci iz podnijetih poreskih prijava ne odražavaju na adekvatan način “finansijiski status” poreskog obveznika. Zahvaljujući razvoju informacionih i komunikacionih tehnologija, njihovoj mobilnosti i dostupnosti, informacioni sistemi su se integrisali u svakodnevne aktivnosti praćenja i prikupljanja dokaza o aktivnostima poreskih obveznika. Bez raspolaganja sa neoborivim dokazima drugačijim od onih koje je poreski obveznik prijavio nema primjene indirektnih metoda kontrole. Postoji više tipova indirektnih metoda kontrole koje se mogu koristiti a najznačajnije su: Gotovinska T analiza, Metoda bankovnih depozita, Metoda neto vrijednosti, Metoda izvora i upotrebe sredstava i dr. Primjenom Indirektnih metoda kontrole postižu se značajni rezultati u smislu utvrđivanja neprijavljenih oporezivih prihoda i direktnih poreskih efekata korekcije prijavljenih poreza. U BiH i Republici Srpskoj izvršene su obuke poreskih inspektora od strane eksperata Ministarstva finansija SAD, Kancelarije za tehničku pomoć i od strane eksperata iz MMF-a u cilju otkrivanja neprijavljenih prihoda koristeći indirektno metode kontrole. U tom smislu, za primjenu indirektnih metoda kontrole stvoren je i zakonski osnov u reformskim poreskim propisima što smo obradili u trećem dijelu ovog rada. Postignuti rezultati još uvijek nisu mjerljivi (nisu zvanično ni objavljeni od strane poreskih administracija u BiH). Razloge možemo tražiti, sa jedne strane, u nepotpunoj usaglašenosti

² U Upravi za indirektno oporezivanje BiH završena je trodnevna obuka poreskih inspektora iz četiri poreske administracije u BiH (UINO BiH, Republike Srpske, Federacije BiH i Brčko Distrikta). Obuka na temu “Indirektnih metoda kontrole” održana je od strane eksperata iz MMF-a. Cilj obuke je, kako otkriti prihode koji nisu nigdje evidentirani, koristeći posebne metode u procesu kontrola kod poreskih obveznika. Obuka je obuhvatala područja: kontrole neprijavljenog prihoda, ispitivanje svih prihoda obveznika i analize finansijiskog stanja, opažanje načina života obveznika i analize ličnih troškova života obveznika, uloge banaka i sl. Ove metode biće korišćene u kontrolama kod svih poreskih administracija u Bosni i Hercegovini (Izvor: www.new.uino.gov.ba/bs/clanci/novosti/0/0/31-10-2016/obuka-poreskih-inspektora ..., pristup 18.09.2017).

ostalih zakonskih “neporeskih” propisa tehnikama i zahtjevima Indirektnih metoda kontrole (npr. Zakona o privrednim društvima, Zakona o bankama i dr.), a sa druge strane, u ekstraktivnim političkim i ekonomskim institucijama u BiH [7].

LITERATURA

[1] Ministarstvo finansija SAD - Kancelarija za tehničku pomoć i Ministarstvo finansija Republike Srpske, Poreska uprava; *Indirektne metode kontrole*, SeminarSKI materijal, Banja Luka, maj 2003.

[2] Zakonom o upravi za indirektno oporezivanje (“Službeni glasnik BiH” broj 89/05),

[3] Pravilnikom o kontroli indirektnih poreza (“Službeni glasnik BiH” broj 03/06),

[4] Zakonom o poreskoj upravi (Službeni glasnik RS” broj 51/01 – 34/09),

[5] Zakonu o poreskom postupku Republike Srpske (“Službeni glasnik RS” broj 102/11 – 44/16),

[6] www.new.uino.gov.ba/bs/clanci/novosti/0/0/ 31-10-2016/obuka-poreskih-inspektora(pristup 18.09.2017),

[7] Stanić M., Lošić S., *Ekstraktivne političke i ekonomske institucije, ključni faktor siromaštva u BiH*, Zbornik radova, IV Međunarodni naučni skup Univerzitet Istočno Sarajevo, Ekonomski fakultet - Pale, Andrićgrad 2017, generalna tema “Institucije i ekonomija” str. 225